

Hilafeti Vatikanlaştırma Projesi Hakkında Notlar

Ömer Faruk Altay*

1881. *Papalığa benzeyen ve İngiltere'nin koruması altında bulunacak "ruhani Hilafet" kuramını ilk ortaya atan (1881'de) Wilfrid S. Blunt adında bir İngiliz olmuştur.*¹

1898. *Mısır nakîbüleşrafından Şeyhulmeşayih Muhammed Tefvîk Efendi, Padişah İkinci Abdülhamid'e mahrem layiha gönderdi. İngiltere'nin o dönemde hilâfet makamında papalığa benzer bir reform yapmak istediği görülmektedir.*²

5 Temmuz 1915. *İngiliz arşivinde yer alan 5 Temmuz 1915 tarihli bir belgeden, İngiliz yetkili Sir Mark Sykes ve Rusya'nın İstanbul elçiliğinde görevli Boris Serafimow'un İstanbul'un düşmesi durumunda hilâfetin Osmanlı Hanedanı'ndan alınmasını ve İstanbul veya Şam'da Vatikan'daki papalığa benzer bir hilâfet kurumunun oluşturulması konusunu görüştükleri anlaşılmaktadır.*³

20 Eylül 1919. *Sivas Kongresi İdare Heyeti Başkanı Mustafa Kemal, gizli görüşme gerçekleştirdiği ABD'li General Harbord'a, dış destek sayesinde hilafet-saltanatı birbirinden ayıracağını vaadediyor: [...] Halkın çoğunluğunun rızasıyla demokratik bir yönetim kurmayı arzu ediyoruz, Sultan'ın ise, sadece manevi unvanı olmalı. Bu reformları etkin kılmak için yabancı yardımına ihtiyacımız var. [...]*⁴

20 Ekim 1919. *Yunan Başvekil Eleftherios Venizelos, Britanya Hariciye Nezâreti Şark Dairesi Şefi George Kidston'la mülakat ediyor. Venizelos, Türkler İstanbul'dan çıkarılırsa Hindistan'da patlak verecek olaylar konusunda bazı çevrelerde abartmalı söylentiler yayıldığını iddia ederek İstanbul'daki halifeliğin Vatikanlaştırılmasını öneriyor; fakat önerisi kabul ediliyor.*⁵

Venizelos'un ve Mustafa Kemal'in aksine *Sultan Vahdeddin, hilâfet müessesesinde yapılmak istenen böyle bir tahrifatı kabul etmemiştir. Saltanatı yani siyâsî gücü olmayan hilâfet düşüncesi, Abdülmecid Efendi ile uygulamaya çalışılmış ise de devamı mümkün olmamıştır.*⁶

21 Ekim 1919. *Britanya Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon, Atina'daki Britanya Ortaelçisi Lord Granville'ye 258 numaralı mahrem telgraf gönderdi. Curzon, Venizelos'la mülakat ederken Paris'te ve*

Atıf Gösterimi: Ömer Faruk Altay. (2026, Mart 15). Hilafeti Vatikanlaştırma Projesi Hakkında Notlar [Geliştirilmiş baskı]. *Tarih Tahkik*, tarihtahkik.com adresinden temin edilmiştir.

* Siyasî tarih talebesi & işçisi. Elektronik posta: tarihtahkik@gmail.com.

¹ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2004, c. 1, s. 124, dipnot 84.

² Hasan Gümüşoğlu, *Arşiv Belgeleri Işığında İngiltere'nin Hilâfet Politikası (1875-1925)*, 2021, s. 18.

³ Hasan Gümüşoğlu, *Arşiv Belgeleri Işığında İngiltere'nin Hilâfet Politikası (1875-1925)*, 2021, s. 19.

⁴ Chicago Daily News, 16 October 1919; Aktaran: Cemal Güven, *Milli Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa'nın Yabancılarla Temas ve Görüşmeleri*, 2012, s. 89, dipnot 309.

⁵ FO/4238/144871; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 185-186. Venizelos "İngilizlere, Türkler lehine Hindistan'da yapılan gösterilerden kaygıya kapılmamalarını, Halifeliğin Vatikanlaştırılmasını öğütledi." Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, 1994, c. 2, s. 182. "Venizelos Türkler İstanbul'dan çıksa bile hilafet kurumunun Vatikan gibi İstanbul'da kalmasını önererek Hint Müslümanlarını sakinleştirme ihtiyacı duymuştu." Abdullah Berk, *Amerikan Basınında Türk Milli Mücadelesi (1918-1922)* [Yüksek Lisans Tezi], 2020, s. 52. Şerh: Venizelos'un tasarısı, İstanbul'un Türklerden alınmasını ve beynelmîl bir idareye devredilmesini mündemiçtir fakat bilhassa Hindistan Müslümanlarının lobi faaliyeti ve Padişah'ın Anadolu'ya geçip Harekât-ı Milliye'nin riyasetini bilfiil deruhte etmesi tehlikesine binaen, Hariciye Nâzırı Vekili Lord Curzon tarafından reddedilmiştir (Curzon iki gün sonra Hariciye Nâzırlığına terfi edilecek). Diğer bir deyişle, reddedilen, Hilâfet'in Vatikanlaştırılması (hilâfet-saltanatın birbirinden ayrılması) maddesi değildir.

⁶ Hasan Gümüşoğlu, *Arşiv Belgeleri Işığında İngiltere'nin Hilâfet Politikası (1875-1925)*, 2021, s. 19.

*başka yerlerde Hindistan Bakanı ve Hindistan sözcüleri tarafından Türklerin İstanbul'dan çıkarılmasına karşı görüşler ileri sürüldüğünü; Türkler İstanbul'dan çıkarılırsa bunun İslâma karşı onur kırıcı bir davranış sayılarak, Doğu dünyasının her yanında kargaşalık ve ayaklanmalara yol açacağını, hattâ İngiltere'nin Hindistan'daki durumunu güçleştireceğini beyan etmiştir. Lord Curzon'a göre bu görüşler bütün bütün bir yana bırakılamaz yabana atılamaz.*⁷ İngiliz, hilafet-saltanata alenen müdahale edemez.

28 Ekim 1919. Anzavuroğlu Ahmed, Padişahlık Başkatipliğine telgraf gönderdi: Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi ile Mustafa Kemal'in *maksadları devleti parçalamak, Hilâfet'in ve Hânedân-ı Saltanat'ın hukuk-ı hâkimiyetini yok etmek, Hilâfet makamına bağlı bulunan Âlem-i İslâm'a bir darbe indirmektir.*⁸

26 Şubat 1920. Galli aristokratzade, Britanya Kahire Ofisine merbut istihbaratçı, 4. Harlech Baronu William Ormsby-Gore (d.1885), *Avam Kamarası'nda "Papa'nın Vatikan'da kaldığı gibi Osmanlı Hilafeti'nin de İstanbul'da kalmasına müsaade edilmesini ve hilafetin Vatikanlaştırılmasını" önerdi.*⁹

25 Mart 1920. Sabık İngiltere Başvekili, Liberal fırka lideri Asquith, Avam Kamarasında beyanat veriyor: *İtiraf etmeliyim ki benim tercihim Sultan'ın Vatikanlaştırılması'dır. Bu deyimim mucidi* [Fransız Başvekil] *M. Clemenceau'dur. Vatikanlaştırılmış, nötrleştirilmiş Sultan Avrupa'ya ciddi bir tehdit olamaz.*¹⁰

24 Nisan 1920. Hilafet-saltanatı birbirinden ayırmayı amaçlayan TBMM Reisi Mustafa Kemal, TBMM mebuslarına başka konuşuyor: *Mücahedatımızın birinci gayesi ise Saltanat ve Hilâfet makamlarının tefrikını istihdaf eden düşmanlarımıza iradei milliye'nin buna müsaidolmadığını göstermektir.*¹¹

31 Ekim 1920. İspanyol *La Libertad* gazetesi: *Ankara Hükümeti adına Mustafa Kemal'in yardımcılardan olan bir albay Başveziri ziyaret etti. Ankara'nın şartlarını sundu: Beş: Halifeliğin Padişahlıktan ayrılması. Halife [...] Peygamber'in soyundan gelen birisi olacak.*¹²

1 Kasım 1920. İngiliz liberal *The Manchester Guardian* gazetesi: *Türk Ulusçularının Şartları: [...] 5) Halifeliğin saltanattan ayrılması.*¹³

25 Kasım 1920. Britanya Harbiye Nezâretinden Hariciye Nezâretine gönderilen muhtıradan, askerî istihbaratın temin ettiği bilgiye dayanılarak; *Mustafa Kemal'in Babıali'ye 5 şart koştuğu ve bunların içinde halifeliği saltanattan ayırma şartının yer aldığı bildirildi.*¹⁴

⁷ FO/4156/144506; Aktaran: Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1987, c. 1, s. 186.

⁸ Selâhattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, 1978, c. 2, s. 156.

⁹ Emre Öktem, "Son Hilafet Savaşı", *Atlas Tarih*, Sayı 87, Eylül-Ekim 2024, s. 71. "Bu dönemde Ormsby-Gore'un Museviliğe geçtiği söyleniyor. Etnik ve dini kimliklerin örtüştüğü Musevi dinine geçmek, 613 mitzvot (farz) eda etmeyi de gerektirebiliyor ve kolaylıkla kabul görmüyor. Dini ne olursa olsun, Ormsby-Gore siyaseten inanmış bir Siyonist'ti. 1917'de İngiliz hükümeti, Filistin'de Yahudi halkına ulusal yurt verilmesini destekleyen Balfour Bildirisi'ni hazırlarken, Siyonist lider (İsrail'in ilk cumhurbaşkanı) Chaim Weizmann, Ormsby-Gore'un evinde kalıyordu. Ormsby-Gore, dönemin savaş kabinesinde sekreter yardımcısıydı. Weizmann'ın teklifi üzerine Ormsby-Gore, Filistin'deki Siyonist Misyon nezdinde irtibat subayı atandı. 1919'da Paris Sulh Konferansı'na katılan İngiliz heyetinde yer aldı."

¹⁰ Murat Şahin, *İngiltere Avam Kamarası Zabıtlarında Türkiye (1918-1922)* [Yüksek Lisans Tezi], 2011, s. 54.

¹¹ T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, 24 Nisan 1336 (1920), Cilt 1, s. 31.

¹² Beatriz Lozoya Hortelano, *İspanyol basınında Kurtuluş Savaşı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu*. [Yüksek Lisans Tezi], 2015, s. 59-60. "Sultan [Vahideddin], İngilizlerin Arabistan'da kendi arzularına uygun yeni bir halifelik oluşturmak için Peygamber'e ait İstanbul'daki Kutsal Emanetler'i ülkeden taşımalarıyla ya da Topkapı Sarayı'ndaki hazineleri çalmaları korkusuyla başkentten ayrılmamıştı." Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 65.

¹³ Aylin Hacıhanıfioğlu, *Millî Mücadele'nin İngiliz Basınındaki Yankıları (1919-1922)* [Yüksek Lisans Tezi], 2019, s. 106.

¹⁴ Ali Satan, *Halifeliğin Kaldırılması*, 2013, s. 158.

7 Aralık 1920. Britanya İmparatorluk Genelkurmay Başkanlığı: Bâb-ı Âlî ile TBMM hükümetleri birleştirilmeli, TBMM Reisi Mustafa Kemal sadrazam olmalı. *Türkiye'nin İtilaf devletleriyle Rusya arasında tampon bir devlet biçimine getirilmesine yardımcı olabileceği gibi, İslâm ülkelerindeki huzursuzluğu da ortadan kaldırabilir.*¹⁵

28 Aralık 1920. Fransız askerî istihbaratı rapor kaleme aldı. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Antalya şubesi sabık umumî kâtibi Moralizade Halit, Rodos'ta görüştüğü Fransız ajanına, Hilafetin Vatikanlaştırılması gerektiğini söylemiştir.¹⁶

22 Şubat 1921. İngiliz Gizli İstihbarat Teşkilâtı İstanbul şubesi mahrem raporu: *Mustafa Kemal, Halifeliği siyasal yetkilerinden sıyrıp Vatikanlaştırmağa ve Saltanatı milliyetçi politikanın pasif bir aleti durumuna sokmağa çalışıyor. Sovyetler de bunu istiyor.*¹⁷

3 Mart 1921. Ankara Tren İstasyonu Müdürünün Konağı. ABD'li istihbaratçı-gazeteci Clarence Kirshman Streit, *Din ve devleti birbirinden ayırmak gibi bir eğilim olduğunu söyleyebilir misiniz?* sorusuna tevcih edince TBMM Reisi Mustafa Kemal *onayladığını gösterecek şekilde başını salladı.*¹⁸

21 Mart 1921. Padişah Vahideddin'den Britanya'nın İstanbul Fevkalâde Komiseri Horace Rumbold'a: *Saltanatla Halifelik bölünmez bir bütün olduğu halde Ankara liderleri bütün dünyevi yetkileri kendi ellerinde toplamak istemektedirler.*¹⁹

1 Kasım 1922. Mustafa Kemal, Hazret-i Peygamber'in ﷺ doğum günü yıldönümüne denk getirerek hilafet-saltanatı birbirinden ayırdı ve saltanatı ilga etti.²⁰

Vahideddin: *Sultanlık olmaksızın halifelik makamını kabul ederse, [Abdülmeccid] ancak bir derviş tekkesinin şeyhi olur.*²¹

3 Kasım 1922. Fransız *La Press* gazetesi: *[..] Ankara'daki Meclis, saltanatı ve onun Türkiye üzerindeki egemenliğinin kaldırarak hilâfeti kendi içinde muhafaza etmiştir. Sultan, dünyevi gücünden arındırılarak sadece manevi gücü ile bırakılmıştır, aslında açıkça söylemek gerekirse bu, bir İslam papasıdır.*²²

17 Kasım 1922. Vahideddin, Hindistan Müslümanlarına beyanname neşretti: *Kutsal ilkeleri hiçe sayan sekiz milyon dindasının şimdiki yöneticileri, kişisel çıkarlarını tatmin etmek için beni atalarım Osmanlıların tahtından uzaklaştırarak ve halife sıfatını elimden alarak İslam'ın saygınlığına kastettiler. [..] Hilafet tehlikededir ve bu tehlike İslam dünyası için endişe verici olmalıdır.*²³

22 Kasım 1922. Fransız *Le Figaro* gazetesi, saltanatın hilafetten ayrılıp ilga edilmesini şöyle mütalaa ediyor: *Müslüman dünyası artık tıpkı Katoliklerde olduğu gibi bir tür İslam papasına sahip oldu.*²⁴

¹⁵ Salâhi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, 1991, c. 2, s. 106.

¹⁶ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele*, 2021, c. 4, s. 78.

¹⁷ Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1979, c. 3, s. LIV-LV.

¹⁸ Heath W. Lowry, *Bilinmeyen Türkler*, 2012, s. 95.

¹⁹ Bilâl N. Şimşir, *İngiliz Belgelerinde Atatürk*, 1979, c. 3, s. LXXIII-LXIV.

²⁰ T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, 1 Teşrinisani 1338 (1922), Cilt 24, s. 310-311.

²¹ Riccardo Mandelli, *Son Sultan*, 2016, s. 81.

²² Fatih Selçuk, *Fransız Basınında Yeni Türkiye'nin Modernleşmesi (1922-1938)* [Yüksek Lisans Tezi], 2020, s. 55.

²³ Journal des Débats, 19 Novembre 1922; Aktaran: Bilâl N. Şimşir, *Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu*, 1999, s. 55, 58-59.

²⁴ Fatih Selçuk, *Fransız Basınında Yeni Türkiye'nin Modernleşmesi (1922-1938)* [Yüksek Lisans Tezi], 2020, s. 117.

Fransız *Paris-Midi* gazetesi, *ana sayfadan verdiği "Günün Adamı" üst başlıklı haberinde "Abdülmecid: İslam'ın Papası" ifadesini kullanmaktadır.*²⁵

15 Ocak 1923. Karahisar-ı Sahib mebusu Hoca Şükrü imzasıyla *Hilâfet-i İslâmiye ve BMM* sernameli bir risale neşredildi: *Görülüyor ki, Büyük Millet Meclisinin hilâfet ve saltanat hakkındaki iki maddeyi ihtiva eden 1 Teşrin-i sâni 338 tarihli kararı gerek dahilde ve gerek bütün âlem-i İslâm'da azîm tesirler husule getirmiş, bu sebeple efkâr-ı umumiyye-i İslâmiyye tereddüt ve ızdırabata düşmüştür. Bu hususta aktâr-ı muhtelifyedeki neşriyat ve bazı zevâtın beyanatından anlaşıldığına göre, mes'eledede büyük bir su-i tefâhüm hâsıl olmuş. Bazı taraflarda öyle zannedilmiş ki: Büyük Millet Meclisi şer'iyyet-i İslâmiyyenin ahkâm-ı celilesini bir tarafa bırakarak makam-ı celil-i hilâfeti vaz'-ı asliyyesinden çıkarmış, Katolik âlemindeki papanın mevkii gibi yeni bir vaziyet husule getirmiş!*²⁶

Eylül 1923. *L'Echo de Paris* muhabiri Paul Gordeaux: *Haşmetmeapları, bir yandan aydınlık günlerin gelişini beklerken, saltanatın yokluğunda hilafeti muhafaza edemez miydi? Vahideddin:*

Ankara ile İstanbul arasında birliğe ulaşmak için çok fedakârlıkta bulundum. Fakat hilafet makamı ile saltanatın iktidarını birbirinden ayırmayı kabul edemezdim. Böylesi bir ayırım İslam yasasına aykırıdır ve peygamberin takipçisini İslam'ı uygulamaktan alıkoymaya yöneliktir. İnançları kuşkulu bir avuç insan için hilafet sorununu çözüme bağlamaya hakkım olduğunu kabul etmiyorum. Bu sorunu çözüme bağlamak beş altı milyon Türk'ün işi değildir. Hilafetin geleceğine karar vermek durumunda olanlar, bütün dünyada yaşayan üç yüz milyon Müslümandır. Bu nedenledir ki, Ankara tarafından benim yerine alınan keyfi kararı kabul etmeyi reddediyorum ve kendimi Müslümanların tek ve yegâne temsilcisi kabul ediyorum.²⁷

Daha açık bir deyişle, hilafetin vatikanlaştırılmasına çalışan laik Kemalist cunta, Padişah Hükümeti ile TBMM Hükümeti arasındaki itilaf çabalarını dinamitlemiştir.

18 Aralık 1923. İngiliz yarı resmî *The Times* gazetesi, M. Abbas Ali Balg imzalı mektub neşretti: [...] *Ağa Han'ın ve Emir Ali'nin ortak mektuplarında besbelli ki gönülsüzce öne sürdükleri hilafetin "Vatikanlaştırılması" fikri, Müslümanların duygularını rencide eder ve "Müminlerin başı" sıfatıyla uyuşmaz.* [...] ²⁸

2 Mart 1924. Hilafetin ilgasını âmir takdir Halk Fırkası grup toplantısında müzakere ediliyor. Birinci madde hakkında TBMM Eskişehir mebusu Abdullah Azmi Efendi söz aldı. Hilafetin ilgasıyla *İngilizlerin ekmeğine yağ sürüleceğini* belirtti.²⁹

3 Mart 1924. Mustafa Kemal, hilafeti kaldırdı.

4 Mart 1924. İngiliz liberal *The Manchester Guardian* gazetesinde Arnold Joseph Toynbee imzalı makale neşredildi: *Türk milliyetçileri halifeliği vatikanlaştırmak istedi ancak bu başarısız oldu ilga bundan kaynaklandı.*³⁰

²⁵ Fatih Selçuk, *Fransız Basınında Yeni Türkiye'nin Modernleşmesi (1922-1938)* [Yüksek Lisans Tezi], 2020, s. 118.

²⁶ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, 1999, s. 54.

²⁷ Ali Satan, Mervener Tuzak & Kıymet Yasavul, *Türk'ün Dönüşü*, 2023, s. 311-312.

²⁸ Ali Satan, Mervener Tuzak, Kıymet Yasavul, *Türk'ün Dönüşü*, 2023, s. 407. Emir Ali ve Ağa Han, Sünnî değillerdi. "Seyyid" Emir Ali, Mutezilî; Ağa Han ise Şîî İsmâiliyye mezhebinin reisi idi. Merhum ikili, Mustafa Kemal yönetiminin hilafeti kaldırması için süflî bir bahane teşkil edecek olan mektubun da müşterek yazarlarıdır: Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, 1999, s. 74-75.

²⁹ Ali Satan, *Halifeliğin Kaldırılması*, 2013, s. 192-193.

³⁰ Ali Satan, *Halifeliğin Kaldırılması*, 2013, s. 210.